

De militaire revolutie

De Nederlanden in de periode 1384-1713. Van Bourgondische en Habsburgse heerschappij tot en met de Spaanse Nederlanden en de Republiek. Een positionering van de Nederlanden in het militaire revolutiedebat.

1

Bachelor scriptie

Datum van publicatie: 19-06-2018

R.J. Bolwerk

Studentnummer: 4287525

Opleiding: Geschiedenis

Onderwijsinstelling: Faculteit Geesteswetenschappen

Begeleider: Dr. A.J. van den Hoven van Genderen

Tweede lezer: Dr. D.M.L. Onnekink

Aantal woorden: 12725

¹ Omslag: Diego Velázquez, *De overgave van Breda*, (1634).

Abstract

Sinds de introductie van het concept van de militaire revolutie hebben veel historici, met kennis van de Late Middeleeuwen en de Vroegmoderne Tijd, zich over het hevig controversiële en flink bekritiseerde onderwerp gebogen. De vele ontwikkelingen op tactisch, strategisch en technologisch vlak zijn het onderwerp geweest van vele uitgebreide onderzoeken die het concept dan wel omarmen of verwerpen. Dit onderzoek verschaft helderheid in het historiografisch debat, betreffende het onderwerp door de belangrijkste voor- en tegenstanders van het concept een podium te geven. Dit is gedaan aan de hand van enkele facetten die van belang zijn bij het inzicht krijgen in het concept. Deze facetten zijn op een schematische volgorde geordend in de vorm van een *status quaestionis*. In dit overzicht zijn de tijdspannes en kernpunten waarin de historici met kennis van het onderwerp een eventuele militaire revolutie plaatsen belicht. Hieruit is gebleken dat er weinig consensus is in historiografisch debat over zowel aspecten, tijdspannes als locaties die een eventuele militaire revolutie definiëren. Aan de hand van een *case study* is de rol van de Nederlanden gepositioneerd in dit debat. Hieruit is gebleken dat de rol van de Nederlanden in het militaire revolutiedebat ernstig is onderbelicht. Aan de hand van de drie facetten artillerie, vestingbouw en strategie, is gebleken dat de aspecten die het historiografisch debat rondom de militaire revolutie vormgeven allen in grote mate aanwezig zijn in de Nederlanden over een langere periode. Hieruit kan gesteld worden dat de Nederlanden een (re)positionering in het militaire revolutiedebat verdienen, aangezien ieder aspect dat naar voren gekomen is in de *status quaestionis* aanwezig was in dit gebied.

Inhoud

Abstract	2
1. Inleiding	4
2. Theoretisch kader/Literatuuronderzoek	6
3. Methodologie	7
4. Wat is het concept van de militaire revolutie?	9
5. Facetten	15
6. Status quaestionis	17
Michael Roberts	17
Geoffrey Parker	19
Jeremy Black	21
Michael Prestwich	22
Andrew Ayton	24
Olaf Van Nimwegen	25
7. Case Study	28
8. Vestingbouw	29
9. Artillerie	33
10. Strategie	38
11. Conclusie	42
12. Literatuurlijst	44
Afbeeldingen	45

1. Inleiding

'Si vis pacem, para bellum' (Wanneer je vrede wilt, bereid je dan voor op oorlog) ²

Wanneer men over een revolutie spreekt, gaat dit meestal om een kortstondige periode die leidt tot radicale veranderingen. Het idee van de militaire revolutie daarentegen gaat over een proces dat minstens een eeuw en voor sommige historici zelfs eeuwen geduurd heeft. Het concept van de militaire revolutie werd voor het eerst geïntroduceerd door Michael Roberts. Hij stelde dat tactische en strategische innovaties op militair gebied leidden tot gigantische gevolgen op wereldwijd gebied. ³ Na zijn publicatie stortten verscheidene historici zich op het onderwerp, waardoor het concept van de militaire revolutie één van de meest besproken onderwerpen werd van de Late Middeleeuwen/Vroegmoderne Tijd. Niet enkel en alleen werd er aan het concept getwijfeld, maar het werd zelfs door enkele historici compleet afgewezen. Het doel van het eerste deel van dit onderzoek is om helderheid te verschaffen in het historiografisch debat en een actuele stand van zaken te presenteren. De *case study* zal de Nederlanden positioneren aan de hand van het debat. De reden hiervoor is dat andere gebieden in Europa al ruimschoots zijn besproken door meerdere historici. De Nederlanden zijn door hen ook behandeld, met als kanttekening dat wanneer men de Nederlanden bespreekt in het militaire revolutiedebat, enkel de Opstand intensief behandeld wordt. Het doel van dit onderzoek is dan ook om de positie van de Nederlanden in het concept van de militaire revolutie in een bredere context te plaatsen dan tot nog toe is gedaan.

Het eerste deel van dit onderzoek bestaat uit een *status quaestionis*, waarin de belangrijkste bevindingen van de historici die onderzoek hebben gedaan op het gebied van de militaire revolutie zullen worden behandeld en geëvalueerd. De facetten die volgens hen de militaire revolutie dan wel of niet definiëren, zullen hier op een rijtje worden gezet en hun visie zal hier kortstondig besproken worden. Het tweede deel zal een *case study* bevatten, waarin de Nederlanden worden belicht in de periode 1384-1713. De reden dat er voor deze periode is gekozen zal nader worden uitgelicht in het hoofdstuk 'Methodologie'.

Wat de militaire revolutie een lastig onderzoeksonderwerp maakt, is het gegeven dat

² John Clarke, *The Military Institutions of the Romans (De Re Militari)*, Book III: Dispositions for Action, Chapter: General Maxims (1767), vertaald uit Flavius Vegetius Renatus (390 n.C.).

³ Michael Roberts, *The military revolution, 1550-1660* (Belfast 1956) 13.

er weinig consensus is wat exact de revolutie definieert. Het is geen revolutie met vaste begin- en eindstadia. Dit maakt het lastig te legitimeren en nog lastiger te definiëren. De eerste deelvraag zal dan ook een zo helder mogelijke definitie van het concept van de militaire revolutie geven. Hierna zullen de facetten die veelal worden genoemd, wanneer het gaat over de militaire revolutie, worden behandeld in de *status quaestionis*. Dit is nodig, omdat voordat de Nederlanden gepositioneerd kunnen worden in het debat er eerst aandacht gegeven dient te worden aan de inhoud van het debat.

De facetten die in het tweede deel belicht worden, zullen zich vooral richten op de Nederlanden en de positionering daarvan in het militaire-revolutiedebat. In de *case study* zal worden gekeken naar wat men al weet, maar vooral naar wat nog niet of nauwelijks is onderzocht. Het doel van de *case study* is om specifiek onderzoek te doen naar de militaire ontwikkelingen en continuïteiten in de Nederlanden gezien over een langere periode.

Het doel van dit onderzoek is niet om een hypothese te beantwoorden maar om de Nederlanden zo objectief mogelijk te positioneren in het historiografisch debat. De aanzet van dit onderzoek is dan ook om de Nederlanden in een rijtje te kunnen plaatsen met eerdere onderzoeken zoals bijvoorbeeld naar de Italiaanse stadstaten, Frankrijk, Engeland en het Habsburgse rijk.⁴

⁴ Geoffrey Parker, *The military revolution. Military innovation and the rise of the West 1500-1800* (Cambridge 1988), 10-12.

*De reden dat ervoor is gekozen gebruik te maken van de eerste editie (1988) i.p.v. de tweede editie (1996), is omdat deze niet voor langere termijn verkrijgbaar was in de regio Utrecht.

2. Theoretisch kader/Literatuuronderzoek

Enkele termen die in het onderzoek veelvoudig naar voren zullen komen zijn: revolutie, theorie en militair. Deze begrippen staan met elkaar in verband en zullen dan ook helder uitgelegd dienen te worden. Het begrip revolutie, zoals algemeen bekend, gaat namelijk niet op voor het concept van de militaire revolutie. Aan het hele 'revolutiegedeelte' wordt namelijk getwijfeld en de militaire revolutie kan overduidelijk niet in een rijtje worden geplaatst naast andere revoluties, zoals bijvoorbeeld de Franse Revolutie of de Oktoberrevolutie. Zoals Jeremy Black het simpel verwoordt: 'De militaire revolutie duurt te lang om een revolutie te zijn'.⁵ Wat vooral duidelijk moet zijn, is dat de militaire revolutie een theorie is waarin vele visies voorkomen. In de *status quaestionis* zullen de vele historici die aandacht besteed hebben aan het onderwerp de revue passeren. Hier zullen voorstanders van de theorie zoals Michael Roberts en Geoffrey Parker worden bekeken, maar ook critici zoals Jeremy Black en Clifford Rogers. Binnen de voor- en tegenstanders zijn echter ook weer compleet verschillende visies waar de accenten op verschillende facetten kunnen liggen. Geoffrey Parker en Michael Roberts zijn beide voorstanders van de theorie maar leggen de accenten op compleet verschillende punten. Hierom is het begrip 'militair' zo cruciaal in dit onderzoek. Het is immer de vraag welke ontwikkelingen op militair gebied nou een eventuele militaire revolutie definiëren. Ook deze facetten zullen worden behandeld in de *status quaestionis*.

Wanneer het op de militaire revolutie aankomt, is er vooral veel geschreven door buitenlandse auteurs. Olaf van Nimwegen is een Nederlandse historicus die de militaire revolutie heeft toegepast op de Nederlanden en dit is de reden dat hij een vitaal onderdeel van dit onderzoek is geworden. Hij zal als enige Nederlandse auteur deel uitmaken van de *status quaestionis*. De reden hiervoor is dat overal gezien Van Nimwegen veel heeft geschreven over dit onderwerp en tevens andere tijdspannes behandelt dan enkel en alleen de Opstand.

⁵ Jeremy Black, *A military revolution? Military change and European society, 1550-1800* (Londen 1991) 18.

3. Methodologie

Zoals eerder al werd gesteld, is het doel van dit onderzoek de Nederlanden te positioneren in het historiografisch debat dat de militaire revolutie heet. Met positioneren wordt bedoeld dat de casus, in dit geval de Nederlanden, wordt geplaatst in een historiografisch context. Dit houdt in dat de elementen die naar voren komen in het historiografisch debat, zoals nieuwe technologische ontwikkelingen, het financieren van oorlog en het ontstaan van strategieën, worden vergeleken met andere regio's en periodes in Europa die al wel ruimschoots belicht zijn wanneer het aankomt op de militaire revolutie. Aan de hand hiervan kunnen de Nederlanden naast andere gebieden worden gesteld in het militaire revolutie debat. Een positionering van de Nederlanden zou hieruit volgend een waardevolle toevoeging zijn aan de discussie. Hiervoor zijn eerst zowel regionale afbakeningen als tijdsafbakeningen van de Nederlanden voor nodig.

Net als het concept zijn ook de Nederlanden over de tijd veranderd. Daarom is het nodig om duidelijk maken welke regio's in welke tijdspannes bedoeld worden. Met de Nederlanden wordt het gebied in Noordwest-Europa bedoeld dat ruwweg de huidige Benelux en enkele Franse departementen bevat. Dit onderzoek behandelt de Bourgondische Nederlanden (1384-1482), de Habsburgse Nederlanden (1482-1581/1795), de Zuidelijke Nederlanden/ Spaanse Nederlanden (1555-1713) en de Noordelijke Nederlanden/Republiek (1581-1795).

De periode die wordt behandeld, begint in 1384 en eindigt in 1713. Dit heeft meerdere redenen. Het beginpunt 1384 is gekozen, omdat dit gezien kan worden als het geboortjaar van de Bourgondische Nederlanden. In dit jaar verwierf de Bourgondische hertog Filips de Stoute namelijk de gewesten Vlaanderen en Artesië. Het eindpunt 1713 is wellicht minder logisch, omdat de Republiek immers bleef bestaan tot 1795. De redenen hiervoor zijn dat in 1713 de Spaanse Nederlanden veranderden in de Oostenrijkse Nederlanden en dat op militair gebied de Spaanse Successieoorlogen een helder eindpunt zijn.

Zoals in de inleiding al werd aangegeven beperkt het meeste onderzoek naar de militaire geschiedenis van de Nederlanden in de Vroegmoderne Tijd zich tot de Tachtigjarige Oorlog. In dit onderzoek zal Nederlands beroemdste oorlog uiteraard worden behandeld, maar ook andere grote en kleinschalige conflicten zullen aan de hand

van literatuuronderzoek beschreven worden. Het is logischerwijs niet mogelijk om alle facetten, conflicten, tijdsperiodes en gebieden uitgebreid te behandelen, daar is dit onderwerp simpelweg te groot voor en dit onderzoek te kort. Daarom zullen enkel drie facetten (vestingbouw, artillerie en strategie) behandeld worden. In het hoofdstuk 'Facetten' volgt verdere uitleg.

Regio	Tijdsafbakening
Bourgondische Nederlanden	1384-1482
Habsburgse Nederlanden	1482-1581/1795
Zuidelijke Nederlanden/ Spaanse Nederlanden	1555-1713
Noordelijke Nederlanden/ Republiek der Zeven verenigde Nederlanden	1581-1795

4. Wat is het concept van de militaire revolutie?

Zoals al eerder werd gesteld, was Michael Roberts in 1956 degene die het concept de militaire revolutie introduceerde. Roberts noemt de tactische en technologische ontwikkelingen rondom draagbare vuurwapens als een van de belangrijkste ontwikkelingen.⁶ Hij richt zich op de periode 1560-1660 en kijkt naar de oorlogen gevoerd door de Zweedse koning Gustav Adolf en de Nederlandse Opstand. Volgens Roberts gaven stadhouder en legeraanvoerder Maurits van Oranje en Gustav Adolf het beste antwoord op de vraag hoe het beste vuurwapens en *close combat* gevechten te combineren.⁷ Een tactische revolutie in de vorm van lineaire formaties, die gepaard ging met het intensief drillen van soldaten, leidde tot een maximalisering van vuurkracht en mobiliteit.⁸ De goed gedrilde en getrainde beroepssoldaten konden extreem efficiënt in kleine groepen functioneren en waren zo de veel grotere, maar minder flexibele, Spaanse en Duitse huurlingen veelal de baas. Ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog kwam het drillen vooral in verdedigend opzicht tot uiting. Vanwege de vele belegeringen tijdens de Opstand werd het offensieve potentieel niet volledig benut.⁹ Dit lukte Gustav Adolf tijdens de Dertigjarige Oorlog wel, aangezien hierin ook vele grootschalige veldslagen werden uitgevochten. De intensieve training van de soldaten kostte niet alleen veel tijd maar vooral ook veel geld. De soldaten werden te duur om te ontslaan in de wintermaanden wanneer er niet werd gevochten en bleven zodoende altijd in dienst. Hierdoor ontstonden zogeheten *staande legers*.¹⁰

De steeds groter wordende legers en steeds hoger oplopende kosten van oorlogsvoering vormden niet alleen een uitdaging voor de staat, maar zorgden er ook voor dat haar autoriteit toenam.¹¹ Roberts stelde dat alleen staten de administratieve, technische en financiële mogelijkheden voor deze nieuwe manier van oorlogsvoering hadden.¹² Dit leidde tot een centralisatie van de macht en zorgde ervoor dat oorlogvoeren een steeds groter wordende invloed kreeg op de maatschappij. De tactische ontwikkelingen op het slagveld en de administratieve en economische ontwikkelingen die de staat

⁶ Roberts, *The military revolution*, 13.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, 13-15.

⁹ Ibidem, 14.

¹⁰ Ibidem, 18.

¹¹ Ibidem, 20.

¹² Ibidem.

doormaakte op het gebied van oorlogsvoering, is wat Roberts definieert als de militaire revolutie.

Na Roberts introductie van het concept kwamen er vele historici die zich bogen over het onderwerp. Een van hen was Geoffrey Parker die het concept niet afwees maar juist verbreedde. Hij plaatste in tegenstelling tot Roberts de zwaartepunten op fortificatie en belegeringen. Net als Roberts kijkt Parker naar de Vroegmoderne Tijd als voedingsbodem van de militaire revolutie. Parker laat de revolutie echter eerder beginnen en wijst al op de groei van legers en een nieuwe bureaucratisch apparaat in de 15^e eeuw.¹³ Wanneer Parker spreekt over de militaire revolutie wijst hij op Italië en de zogeheten *trace italienne*. In Parkers optiek was oorlogsvoering in de 15^e eeuw een kwestie van het veroveren en verdedigen van vestingen en gefortificeerde steden. De balans was destijds in het voordeel van de verdediging. Met het verbeterde kanon, dat meer vuurkracht had, makkelijker was te vervoeren en eenvoudiger was te hanteren, verschoven de kansen richting de offensieve zijde.¹⁴ Aangezien de aanval nu in het voordeel was, was er een reactie van de verdediging nodig. Deze kwam in de vorm van geometrische verdedigingswerken en bastionvorming.¹⁵ Deze *trace italienne* bracht de verhoudingen weer in evenwicht, met als het resultaat dat belegeringen steeds langer duurden en logischerwijs veel duurder werden.¹⁶

Deze ontwikkelingen vereisten erg veel van de staat op zowel administratief als financieel niveau. Parker wijst op het feit dat complete legers konden verdwijnen als de soldaten niet goed betaald, gekleed en vooral gevoed werden.¹⁷ Hierin lag de grootste uitdaging van de staat en enkel de grootste machten konden aan deze eisen voldoen. Hoewel Parker Roberts theorie rondom de nieuwe militaire ontwikkelingen in Zweden en de Nederlanden beaamt, komen deze ontwikkelingen ook in Spanje onder de Habsburgse koningen voor. Hiervoor kijkt hij voornamelijk naar de Spaanse *tercios*. Deze Spaanse infanterie-eenheden domineerden het Europese slagveld in de zestiende en zeventiende eeuw, mede door een goede combinatie te vinden tussen het hanteren van vuurwapens en pieken.¹⁸ De revolutie begon volgens Parker dan ook in Spanje alvorens hij via Frankrijk en

¹³ Parker, *The military revolution*, 147.

¹⁴ Ibidem, 10.

¹⁵ Ibidem, 24.

¹⁶ Ibidem, 16.

¹⁷ Ibidem, 61.

¹⁸ Ibidem, 16.

Engeland richting het Oosten van Europa ging.¹⁹ Hier bleef het echter niet bij, Parkers gehele these leidt namelijk uiteindelijk tot de *rise of the west*. De militaire ontwikkelingen die op het land van toepassing waren, konden namelijk ook toegepast worden op zee.²⁰ De maritieme hegemonie leidde volgens Parker uiteindelijk tot de Westerse wereldhegemonie.²¹ Nadat de West-Europese landen zowel op land als op zee superieur waren geworden aan hun tegenstanders, werden gemakkelijk koloniën vergaard, wat de inkomsten deed stijgen. Hiervan werden dan weer de oorlogen tegen elkaar bekostigd. Parker wijst ook op de bruutheid van het Westen in deze vernieuwde oorlogsvoering: enkel totale overgave werd geaccepteerd.²² Parkers idee van de militaire revolutie is uitgebreider dan Roberts versie. Tevens laat Parker de revolutie een stuk langer duren. Toch ziet Parker het begin van 19^e eeuw als een duidelijk eindpunt van de revolutie, al wijst hij wel op een nieuwe militaire revolutie onder Napoleon.²³

Waar Parker het concept omarmde en zelfs uitbreidde, is Jeremy Black een van de grootste critici van het fenomeen en noemde hij het concept zelfs misleidend en simplistisch.²⁴ Een van de redenen die hij hiervoor noemt is het gegeven dat men al gebruik maakte van buskruit in de 14^e eeuw en van draagbare vuurwapens in de 15^e eeuw.²⁵ De ontwikkelingen die Roberts en Parker beschreven, zouden dus al hebben plaatsgevonden in de eeuwen daarvoor. Black wijst er ook op dat de grootschaligheid en impact op de maatschappij waar Roberts het over had, juist plaatsvond een eeuw na het einde van zijn thesis.²⁶ Black ziet in het machtiger worden van het centrale gezag niets revolutionairs maar eerder een logisch gevolg van de steeds groter wordende legers. Wel wijst Black op het feit dat legers steeds professioneler worden en het hele jaar inzetbaar zijn. Het leger bestond voortaan uit goedgetrainde beroepssoldaten en niet meer uit burgers die een wapen in de hand kregen gedrukt.²⁷ Black erkent de vele ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden op militair gebied, maar wijst dan op de periode 1660-1760. Toch weigert hij te spreken van een revolutie omdat deze ontwikkelingen op tactisch gebied een logisch

¹⁹ Parker, *The military revolution*, 24.

²⁰ Ibidem, 81-83.

²¹ Ibidem, 114.

²² Ibidem, 117.

²³ Ibidem, 153.

²⁴ Black, *A military revolution?*, 9-10.

²⁵ Ibidem, 8.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, 34.

gevolg zijn van de technologische ontwikkelingen. Black stelt dat de 'revolutionaire' ontwikkelingen die Parker en Roberts beschreven, al plaatsvonden in de Late Middeleeuwen, dit in tegenstelling tot Roberts en Parker die deze ontwikkelingen als vroegmodern beschouwen. Black stelt dat de 'echte' grote veranderingen pas plaatsvonden in de eeuw na Roberts eindpunt. Parker behandelt de 18^e eeuw wel maar onderbelicht deze volgens Black ernstig.²⁸

Een criticus als Black richt zich vooral op de Vroegmoderne Tijd. Er zijn echter ook critici die juist het belang van de middeleeuwen niet willen onderbelichten. Andrew Ayton en Michael Prestwich zijn beiden expert op het gebied van de middeleeuwen en wijzen Roberts en Parkers idee van een militaire revolutie ook af. Michael Prestwich stelt dat de ontwikkelingen, die volgens Parker en Roberts pas in de Vroegmoderne Tijd plaatsvonden, al zichtbaar waren in de middeleeuwen. Hij kijkt vooral naar de militaire ontwikkelingen van Engeland en de 'revoluties' die daar plaatsvonden. Zo wijst hij op het feit dat de legers van Edward I in de oorlogen tegen Wales (1294) en Schotland (1298) groter waren dan menig vroegmodern leger.²⁹ Ook wijst hij op een 'revolutie' die plaatsvond tijdens de Honderdjarige Oorlog. Hierin werd het belang van de infanterie enorm vergroot terwijl dat van de cavalerie juist afnam. Ook Ayton behandelt de Honderdjarige Oorlog en wijst op het belang van de zogeheten *longbowmen* die ingezet werden bij Crécy (1346) en Agincourt (1415).³⁰

Volgens Prestwich zijn veranderingen op tactisch en strategisch gebied van alle tijden en is het een simplificatie om te spreken van een vroegmoderne militaire revolutie. Zo kijkt Prestwich ook naar de beroepslegers. Een van de revoluties in de Vroegmoderne Tijd zou namelijk de verandering zijn van feodale legers naar betaalde professionele legers. Prestwich ziet deze ontwikkeling eerder plaatsvinden en wijst op het feit dat tijdens de Normandische invasie van Engeland in de 11^e eeuw al professionele huurlegers op het slagveld verschenen.³¹ Dit wordt ook beaamd door Ayton die stelt dat in de Honderdjarige Oorlog Edward III en zijn zoon heel Engeland in diepe schulden stortte om alle huurlingen te betalen die in zijn dienst hadden genomen.³² De kosten van oorlogsvoering liepen dus al gigantisch op voor de Vroegmoderne

²⁸ Black, *A military revolution?*, 93-97.

²⁹ Michael Prestwich, *Armies and warfare in the middle ages: The English experience*. (New Haven 1996) 334.

³⁰ Prestwich, *Armies and warfare in the middle ages*, 336.

³¹ Ibidem.

³² Ayton, A, 'The Military Revolution from a Medieval Perspective' in Andrew Ayton and J.L. Price(ed.) *The medieval military revolution. State, society and military change in medieval and early modern Europe* (Londen, 1995) 8-17.

Tijd. Prestwich ontkracht ook het argument van Parker dat de vestingbouw halverwege de 15^e eeuw het startsein was van de militaire revolutie. Prestwich stelt dat het ontstaan van volledige stenen kastelen in de 11^e eeuw al revolutionair op zichzelf was.³³ Tevens viel op dat in de 12^e en 13^e eeuw er al degelijk sprake was van innovatie wanneer het aankwam op het bouwen van kastelen. Parker claimde dat kastelen zich aan moeten passen om zich te verdedigen tegen het kanonnengeweld, maar in de eeuwen daarvoor moesten kastelen zich ook al zien te verdedigen tegen de *trebuchet*.³⁴ Net als Prestwich wil Ayton het belang van de middeleeuwen verduidelijken, al trekt hij vooral de vergelijking dat de facetten die Roberts en Parker militaire revolutie definiëren van alle tijden zijn. Ayton noemt drie dingen die nodig zijn om oorlogen te winnen: geld, geld en geld.³⁵ De steeds grotere wordende legers en beter beschermde vestigingen zorgden ervoor, ondanks de steeds betere wapens, dat oorlogen langer duurden en dus veel duurder werden.³⁶ Deze ontwikkelingen zijn echter niet pas in de Vroegmoderne Tijd geïntroduceerd. Als men een combinatie zou moeten maken van de visies van Roberts en Parker tegenover die van Ayton en Prestwich, is Clifford Rogers iemand waarbij men uit zou kunnen komen. Rogers spreekt niet van een militaire revolutie, maar van meerdere revoluties over een langere periode, waarin hij het ook het belang van de middeleeuwen benadrukt. Rogers spreekt over vijf relatief korte revoluties. Na een periode van verandering volgt een langere periode van stagnatie.³⁷ Net als Ayton en Prestwich legt Rogers nadruk op het toenemende belang van de infanterie. Rogers benadrukt het belang van de Engelse infantristen en de successen die zij boekten in de Honderjarige Oorlog, waarin de *longbow* van groot belang was.³⁸ De infanterierevolutie in de 14^e eeuw is de eerste van Rogers vijf revoluties. Hierna volgt de artillerierevolutie in de 15^e eeuw en fortificatierevolutie in de 16^e eeuw, waar ook Parker zijn thesis op baseerde. De balanswissels tussen eerst verdediging en aanval leidden uiteindelijk tot een schaakmat, waardoor oorlogen steeds langer en duurder werden. De vierde revolutie is de door Roberts zo benadrukte revolutie wat betreft draagbare vuurwapens en het zo efficiënt mogelijk gebruik maken hiervan. Denk hierbij aan het drillen door Maurits van Oranje en Gustav

³³ Prestwich, *Armies and warfare in the middle ages*, 334-345.

³⁴ Ibidem, 338.

³⁵ Ayton, *The medieval military revolution*, 5-12.

³⁶ Ibidem, 8-17.

³⁷ Clifford J. Rogers, ed, *The Military Revolution Debate: Readings On The Military Transformation Of Early Modern Europe* (1995) 77-78.

³⁸ Clifford J. Rogers, 'The Military Revolutions of the Hundred Years' War', *The Journal of Military History*, 57 (1976) 2, 241-278, aldaar 244.

Adolf. De laatste revolutie is de ook door Black beaamde gigantische groei van legers, al vond dit fenomeen in tegenstelling tot Roberts thesis pas plaats laat in de 17^e en begin 18^e eeuw volgens Rogers.

Nadat achtereenvolgens Roberts, Parker, Black, Prestwich, Ayton en Rogers zijn behandeld, is het duidelijk geworden dat het historiografisch debat rondom de militaire revolutie vele ideeën en invalshoeken kent. Een auteur die de militaire revolutie aan de Nederlanden weet te koppelen, is Olaf van Nimwegen. Van Nimwegen heeft veel geschreven over de militaire ontwikkelingen in Europa en hierin behandelde hij zowel de Late Middeleeuwen als de Vroegmoderne Tijd. In zijn werken heeft Van Nimwegen zich gebogen over het concept van de militaire revolutie. Wat van hem vooral een relevante historicus maakt, is het gegeven dat hij verder heeft gekeken dat enkel en alleen de Opstand, maar ook de eeuwen voor en na de Tachtigjarige Oorlog heeft beschreven.

Van Nimwegen stelt dat er in de Nederlanden zowel een tactische militaire revolutie als een organisatorische revolutie plaatsvonden.³⁹ Hier wijst hij net als Roberts op de ontwikkelingen die zijn doorgevoerd door Maurits en kijkt hij ook naar de successen van Frederik Hendrik en Willem Lodewijk. Hij wijst echter op het feit dat wanneer men puur naar de legers keek, er eigenlijk weinig ‘veranderde’. Hoewel Maurits het leger op tactisch gebied hervormde, veranderde niets aan de manier waarop de Nederlandse compagnieën werden georganiseerd, gefinancierd en gerekruteerd.⁴⁰ Tot ruim halverwege de 17^e eeuw werden de verantwoordelijkheden wat betreft het financieren, voeden en kleden van (huur)legers volledig gelegd bij de kapiteins. Dit leidde tot veel fraude en onvrede en bovendien een significant verschil tussen legergrootte op papier en legergrootte in praktijk.⁴¹

In de Nederlanden kwamen er echter broodnodige hervormingen na de inval van Lodewijk XIV in 1672. De private compagnieën werden vervangen door een staatsleger. De overheid werd verantwoordelijk voor de betalingen, maar ook voor het leveren van voeding, kleding en materiaal. Hierdoor nam het aantal onbetrouwbare kapiteins af, waardoor ook de fraude afnam en de afstand tussen het leger op papier en het leger in het veld werd verkleind. Nu de visies van de historici op het concept van de militaire revolutie zijn belicht, zal er nog een overzicht volgen in de vorm van de *status quaestionis*.

³⁹ Olaf van Nimwegen, *The Dutch army and the military revolutions, 1588-1688* (Amsterdam 2010) 55.

⁴⁰ Van Nimwegen, *The Dutch army and the military revolutions*, 72.

⁴¹ Ibidem.

5. Facetten

In de *status quaestionis* zullen de volgende facetten van de militaire revolutie belicht worden: periodisering, artillerie, vestingbouw, strategie, tactiek, zee en administratie/logistiek. Deze zullen eerst kort uitgelegd worden. De periodisering houdt logischerwijs in welke tijdspanne de historicus onderzoekt en of hij hier dan wel of niet een eventuele militaire revolutie in plaatst. Met artillerie worden de grote kanonnen en andere geschut bedoeld die een groter bereik hadden en meer schade aanrichtten dan de vuurwapens van de infanterie. De eerste kanonnen werden gebruikt om de muren van vestingen neer te halen. Het volgende facet dat wordt belicht, zijn de fortificaties. Vestingbouw is een cruciaal element aangezien het veroveren van een vestiging nagenoeg gelijk stond aan het veroveren van het gehele achterland.

Niet alleen 'tastbare' elementen worden belicht, maar ook strategische en tactische facetten spelen een grote rol in het militaire revolutiedebat. Het is echter wel nodig om een duidelijke scheiding te maken tussen strategie en tactiek. Historici met expertise op militair gebied maken ook duidelijk onderscheid tussen de twee facetten. Strategie is namelijk gericht op de lange termijn en tactiek op de korte duur. Strategie gaat over het plannen van een oorlog of het voorbereiden hierop, terwijl tactiek zich richt op de handelingen die

worden uitgevoerd tijdens een oorlog. Hieronder zal nog een kort overzicht het verschil duidelijk maken.

Strategie	Tactiek
Groot algemeen plan, bevat meerdere tactieken	Kleinschalige uitvoering, onderdeel van een strategie
Breed uitgemeten	Ingezoomd
Over een langere periode	In het heden of nabije toekomst
Voorbeeld: staten sluiten verdragen met andere staten als buffer tegen een agressor	Voorbeeld: troepen vechten in dunne lineaire formaties

Een vaak erg onderbelicht element is de militaire ontwikkeling op zee. Geoffrey Parker schreef in zijn werk over maritieme ontwikkelingen en ook Olaf van Nimwegen heeft veel gepubliceerd over de ontwikkelingen van de zeemacht. De reden dat dit facet behandeld dient te worden, is dat de Nederlanden altijd een gebied zijn geweest, waar water cruciaal was en een voorloper was op het gebied van zeemacht.

Zoals al eerder in dit onderzoek werd gesteld, werden de legers steeds groter en duurder waardoor de kosten logischerwijs al maar opliepen. Roberts stelde al dat enkel en alleen de grote staten de administratieve, technische en financiële mogelijkheden hadden om zo een legermacht te faciliteren. Het administratieve aspect mag zeker niet onderbelicht mag worden. Het logistieke aspect is hieraan toegevoegd, aangezien het leveren van voeding, kleding en wapens zowel onder het administratieve als het logistieke aspect valt. De visies van de eerdergenoemde historici op deze facetten zullen in de onderstaande *status quaestionis* worden weergegeven.

6. Status quaestionis

Michael Roberts

Periodisering	1560-1660
Artillerie	Roberts beschrijft de opkomst van de artillerie als een ontwikkeling waarvan de opkomst uiteindelijk zou leiden tot een essentieel deel van het moderne leger. Het eerste artillerieregiment zou zijn gevormd onder Gustav Adolf in 1629 ⁴² . Een element dat Roberts meerdere malen benadrukt is de professionalisering van oorlogsvoering. Dit valt met name terug te zien in de artillerie. Zo werden wiskundigen betrokken bij het opleiden van artilleristen om de maximale vuurkracht te vergroten. Ook wijst Roberts op de verdere ontwikkeling van het buskruit.

⁴² Roberts, *The military revolution*, 24.

Vestingbouw	Roberts heeft in tegenstelling tot Parker erg weinig geschreven over vestingbouw. Wel haalt hij Richelieu aan die het belang van een frontlinie bestaande uit forten benadrukte. ⁴³
Strategie	Roberts benadrukt het belang van training en drillen en kijkt hierbij naar Maurits en Gustav Adolf. Roberts ziet dat legers steeds professioneler worden en geef ook aandacht aan het belang van onder andere discipline. Ook worden legers steeds beter uitgerust en draagt ieder hetzelfde uniform. Waar Maurits vooral huurlingen nodig had, aangezien die beter gedrild en getraind konden worden, lukte het Gustav Adolf om boeren om te vormen tot goed getrainde soldaten en zodoende het eerste nationale leger te creëren.
Tactiek	Volgens Roberts beantwoordden Maurits en Gustav Adolf de vraag hoe je het beste vuurwapens en <i>close combat</i> kon combineren. Een van die facetten was het vechten in extreem dunne lineaire formaties om de vuurkracht te optimaliseren. Andere tactische veranderingen die Roberts noemde waren de toenemende importantie van de infanterist en het gegeven dat onder Maurits legereenheden bewust klein werden gehouden om de mobiliteit te vergroten. ⁴⁴
Zee	Roberts maakt nagenoeg geen enkele melding over de ontwikkelingen op zee. Hij wijst wel op de groter wordende schepen die zodoende langer op zee konden blijven en daar effectief konden zijn bij handelsblokkades.
Administratief/Logistiek	De steeds groter wordende legers, duurdere wapens, langere periodes van training en steeds groter worden administratieve staf zorgden ervoor dat de kosten van oorlogsvoering torenhoog werden. Alleen de staat was in staat dit te bekostigen. Dit leidde

⁴³ Ibidem, 28.

⁴⁴ Roberts, *The military revolution*, 14.

	<p>tot een toename van autoriteit van de staat en een centralisatie van de macht. Rondom de machthebbers verschenen financieel adviseurs, secretarissen en een complete oorlogsraad. Dit, omdat de staat steeds meer verantwoordelijkheid droeg voor het leger in plaats van de kapiteins. De staat kreeg supervisie op het leveren van goederen.</p>
--	---

Geoffrey Parker

Periodisering	1500-1800
Artillerie	<p>Parker heeft het bij oorlogsvoering met artillerie vooral over de balans tussen aanval en verdediging. Aan het begin van de 15^e eeuw waren kanonnen nog traag, onhandig, duur en lastig te vervoeren. Hierdoor waren de fortificaties in het voordeel. Naarmate de artillerie beter werd, werden de vestingen kwetsbaarder en moesten de verdedigende partij weer reageren. De vuurkracht werd niet alleen op land toegepast, maar ook op zee werd de artillerie steeds belangrijker en efficiënter. Dit leidde tot schepen met steeds meer kanonnen en minder bemanning. Hierdoor konden schepen langer op zee blijven.⁴⁵</p>
Vestingbouw	<p>Parker noemt oorlogsvoering ook wel <i>'the capture and defend of fortified places'</i>.⁴⁶ Eén van de kenmerken die hij noemt bij de militaire revolutie is het ontstaan van verdedigingswerken met geometrische vormen, waarbij doelbewust naar de hoeken en graden van de werken werd gekeken. Deze werken zijn ontstaan in Italië in het midden van de 15e eeuw. Deze zogeheten <i>trace italienne</i> is wat de 'balans' tijdelijk in het voordeel van de verdediging bracht.</p>
Strategie	Parker wijst op het feit dat strategieën steeds complexer worden

⁴⁵ Parker, *The military revolution*, 90.

⁴⁶ Ibidem ,6.

	<p>en dat staten alles uit de kast haalden om een overwinning te realiseren. Het verliezen van een oorlog kon het verliezen van een staat betekenen.⁴⁷ Oorlogsvoering werd ook bruter. Parker spreekt van een <i>Western Savagery</i>.⁴⁸ Als soldaten niet betaald werden door de staat, gingen zij vaak over tot plundering en brandschatting, om zo hun inkomen te genereren.</p>
Tactiek	<p>Parker benadrukt het belang van de infantrist en het verval van de cavalerie. Een ander aspect dat hij noemt, is het belang van cohesie in het leger. Het leger kon werk verschaffen dat in de maatschappij veelal niet vinden was.⁴⁹ Gezien het feit dat de duur van campagnes soms erg lang kon zijn, lag het gevaar van desertie altijd op de loer. Hier werd dan ook hard tegen opgetreden.</p>
Zee	<p>Parker is een van de weinige historici die ook spreekt over een zogeheten <i>naval revolution</i>. Parker wijst op het ontstaan van de galei en de vuurschepen, tevens kwam de kaapvaarderij op.⁵⁰ Hoewel er op zee niet zoveel tactische ontwikkelingen waren als op het vaste land, noemt Parker de <i>line-ahead</i> formatie die voor het eerst gebruikt werd bij de zeeslag nabij Kent, één van de voorbeelden van tactiek op zee. Parker wijst ook op het feit dat de Nederlanders de eersten waren die hun vloot over een langere periode op zee wisten te houden. Parker stelt dat de maritieme suprematie en het daaruit ontstaande kolonialisme in zowel het Oosten als het Westen, heeft geleid tot de Westerse hegemonie.</p>

⁴⁷ Ibidem, 10.

⁴⁸ Ibidem, 118.

⁴⁹ Ibidem, 48.

⁵⁰ Parker, *The military revolution*, 84-87.

Administratief/Logistiek	<p>Parker stelt dat het hebben van een goed functionerend leger inhield, dat men in staat was om de problemen rondom het rekruteren, voeden, kleden en betalen van soldaten op te lossen.⁵¹ Legers hadden meer voedsel nodig dan complete steden en werden eerder verslagen door gebrek aan voedsel dan door een vijand. Deze problemen waren van alle tijden, maar soldaten werden steeds duurder. Vooral in oogsttijd moesten de premies omhoog, omdat de lokale bevolking dan al werk had. De Nederlanden en hun bankensysteem waren de eersten die deze problemen deels oplosten door een systeem te hanteren, waarin een loon gegarandeerd werd.⁵²</p>
--------------------------	---

Jeremy Black

Periodisering	1660-1760
Artillerie	<p>Black stelt dat het gebruik van buskruit in de artillerie in de veertiende eeuw en het gebruik van draagbare vuurwapens in de vijftiende eeuw meer revolutionair zijn dan ontwikkelingen op artilleriegebied in de eeuwen daarna.⁵³ Pas aan het eind van de zeventiende eeuw werd het gebruikelijk dat alle infantristen een vuurwapen droegen en was het voor het eerst zo dat soldaten vaker gewond raakten door kogels dan in man-tegen-mangevechten.⁵⁴</p>
Vestingbouw	<p>Black wil het belang van fortificaties niet overdrijven. Forten konden geen veldslag winnen en waren afhankelijk van de mannen die het fort beheerden. Bovendien lagen de</p>

⁵¹ Ibidem, 46.

⁵² Ibidem, 63.

⁵³ Black, *A military revolution?*, 22.

⁵⁴ Ibidem.

	onderhouds- en garnizoenskosten erg hoog, waardoor veel vestigingen niet adequaat werden onderhouden. ⁵⁵
Strategie	Oorlogsvoering kreeg een steeds groter wordende impact op de maatschappij. Dit kwam omdat legers steeds groter en sterker werden. Doordat soldaten beter bewapend en gekleed werden. Daardoor werden legers logischerwijs ook duurder. Door torenhoge belastingen kwam er meer druk op de maatschappij. Hier is volgens Black niets revolutionairs aan, maar is een logisch gevolg van technologische ontwikkelingen. ⁵⁶
Tactiek	Black ziet de wissel van piek naar bajonet als een van de grootste tactische veranderingen. ⁵⁷ Tevens wijst hij net als Roberts op de lineaire formaties die geïntroduceerd werden door Maurits en Gustav Adolf.
Zee	De Nederlanden en Engeland raakten met elkaar in een strijd om zeedominantie. De grootte van de vloot nam in beide landen gigantisch toe. Er waren weinig ontwikkelingen op het gebied van zeemacht. De schepen waren immers nog steeds van hout. De vuurkracht nam wel gigantisch toe.
Administratief/Logistiek	Black meent dat men niet kan spreken van een militaire revolutie, zolang problemen als het leveren van goederen tijdens de wintermaanden niet kon worden overkomen. ⁵⁸ Ook stelt Black dat problemen zoals infecties, voedseltekort en het drooghouden van wapens nog veelal aanwezig waren. ⁵⁹

Michael Prestwich

Periodisering	1200-1500
---------------	-----------

⁵⁵ Ibidem, 56.

⁵⁶ Ibidem, 64.

⁵⁷ Ibidem, 12.

⁵⁸ Black, *A military revolution?*, 40.

⁵⁹ Ibidem, 42.

Artillerie	Prestwich wijst op de relevantie van de <i>gunpowder revolution</i> in de veertiende eeuw maar stelt dat pas in de vijftiende eeuw belegeringen echt veranderden door de toenemende invloed van kanonnen en andere vuurwapens. ⁶⁰
Vestingbouw	Verdedigingswerken moesten altijd worden aangepast. Zo wijst Prestwich op het gevaar van de <i>trebuchet</i> en de wisseling van vierkante naar ronde torens. Tevens moesten vestingen (in Engeland) altijd bereikbaar zijn via zee in verband met het binnenhalen van goederen. De kanonnen veranderden de oorlogsvoering. Hier werd pas in de zestiende eeuw adequaat op gereageerd in de vorm van bastionvorming. ⁶¹
Strategie	Prestwich behandelt de zogeheten <i>grand strategies</i> . Hier benoemt hij vooral de lange conflicten tussen Engeland en Frankrijk en het belang van alliantievorming. Hierbij kijkt Prestwich vooral naar Edward III die aan het begin van de Honderjarige Oorlog allianties vormde over heel het Europese vasteland met als doel Frankrijk te omsingelen. ⁶² Deze plannen waren vaak echter veel te duur.
Tactiek	Prestwich benadrukt het belang van de integratie tussen cavalerie, infanterie en boogschutters. Het was erg moeilijk om ridders over te halen om te voet te vechten, ook al was het terrein niet in het voordeel van de cavalerie. Een tactische revolutie kwam doordat cavalerie en infanterie in dezelfde linies vochten en boogschutters niet meer in de achterhoede bivakkeerden maar aan de flanken. ⁶³
Zee	Schepen werden in de Middeleeuwen vooral gebruikt voor het transporteren van soldaten, paarden en goederen. Zeeslagen

⁶⁰ Prestwich, *Armies and warfare in the middle ages*, 293.

⁶¹ Ibidem, 293-295.

⁶² Prestwich, *Armies and warfare in the middle ages*, 193.

⁶³ Ibidem, 317-318.

	kwamen zelden voor. Enkele uitzonderingen waren de slagen bij Sandwich (1217) en Sluis (1340). Schepen waren niet in staat andere schepen te laten zinken door ze te rammen en waren vooral afhankelijk van de boogschutters op het dek. ⁶⁴
Administratief/Logistiek	Het uitvoerig plannen van militaire operaties op het gebied van goederen is niet een fenomeen dat in de Vroegmoderne Tijd is ontstaan. Al in de dertiende eeuw was er in Engeland al een systeem dat realistische verwachtingen maakte van de kosten van een veldtocht en dit zo nauwkeurig mogelijk probeerde te faciliteren. ⁶⁵

Andrew Ayton

Periodisering	1200-1700
Artillerie	In de periode 1450-1530 was er sprake van een artillerierevolutie waarop de verdediging geen antwoord had. Dit werd doorbroken door de <i>trace italienne</i> . ⁶⁶ De artillerierevolutie moet ook niet overdreven worden en al helemaal niet als een vitaal onderdeel van de militaire revolutie worden gezien.
Vestingbouw	Het doel van oorlogvoeren in de Middeleeuwen was het vernietigen van de <i>countryside</i> fortificaties. Deze konden bescherming bieden tegen het achterland. Heel even waren belegeringen van korte duur door toedoen van het kanon maar door nieuwe type forten werden belegeringen weer langdurig. Het succes of falen van een belegering bepaalde wel veelal de uitkomst van een campagne. ⁶⁷

⁶⁴ Ibidem, 277.

⁶⁵ Ibidem, 262.

⁶⁶ Ayton, *The medieval military revolution*, 7.

⁶⁷ Ibidem.

Strategie	Doordat oorlogen steeds langer werden, werden ze ook duurder. Dit had te maken met de verbeteringen in zowel aanvals- als verdedigingskracht. De steeds groter wordende legers deden de belastingen stijgen tot ongekende hoogte. Zo spendeerde England halverwege de 17 ^e eeuw 90% van de staats budget aan het in stand houden van leger en zeemacht. ⁶⁸
Tactiek	De Engelse langboogschutter werd een kenmerk van typische Engelse tactieken. De rol van ruiter ter paard werd verkleind. Dit veranderde deels de hiërarchie in het leger omdat de adel minder relevant werd. Dit leidde ook tot het wegvallen van de 'ridderlijkheid' en de toename van de grimmigheid op het slagveld. ⁶⁹
Zee	De veranderingen op zee waren minder groot dan op het land. De kosten waren echter hoog. Staten probeerden hierop te reageren door huurschepen in te huren voor hun zeeverdediging. Ook werd er geprobeerd de koloniale kosten op militair gebied te verschuiven naar private ondernemingen. ⁷⁰
Administratief/Logistiek	De torenhoge kosten van oorlogvoering leidden tot net zo hoge belastingen. De staat had een groot ambtenarenapparaat nodig om dit te kunnen onderhouden. Dit leidde tot een centralisatie van de macht en een toename in autoriteit van de staat.

Olaf Van Nimwegen

Periodisering	1315-1914
Artillerie	Net als in andere delen van West-Europa neemt in de Nederlanden gedurende de zestiende eeuw het artilleriegebruik gestaag toe. Toch is het lange tijd een onderdeel van de

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem, 16.

⁷⁰ Ayton, *The medieval military revolution*, 4.

	particulieren geweest. Pas in 1677 wordt de artillerie een vast onderdeel van het Staatse leger. De artillerie wordt echter gezien als een buitenbeentje en er is weinig affiniteit met de andere legeronderdelen. ⁷¹
Vestingbouw	Het belang van de barrièresteden wordt benadrukt. ⁷² Het veroveren van een vestiging wordt het belangrijkste operatiedoel. Dit komt omdat vestingen een verzamelpunt en plaats van terugkeer waren voor legers. Tevens was het een veilige opslagplaats voor proviand, wapens en munitie. ⁷³ Als een aanvoerder ervoor koos een vesting ongemoeid te laten, nam hij tevens het risico om zijn aanvoerlijnen afgesneden te zien worden. ⁷⁴ Meestal staat het veroveren van de bedekte weg gelijk aan het veroveren van de vestiging. ⁷⁵
Strategie	Oorlogen worden minder statisch met uitzondering van enkele lange belegeringen. Grote veldslagen werden bewust zoveel mogelijk vermeden, dit omdat de verliezen te groot waren en de kosten te hoog. ⁷⁶ Soldaten werden steeds duurder door de contracten. Ook huurlingen werden tot de eigen troepen gerekend. Vanaf 1660 hebben alle grote Europese mogendheden beroepslegers. ⁷⁷
Tactiek	De cavalerie verliest zijn nut, omdat er een toename is van het

⁷¹ Olaf van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*: in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105, aldaar 97.

⁷² Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*, 76.

⁷³ Olaf van Nimwegen, *Te vuur en te zwaard: militaire ontwikkeling van Europa, 1315-1914* (Amsterdam 2015) 100.

⁷⁴ Olaf van Nimwegen, *Te vuur en te zwaard*, 100.

⁷⁵ Olaf van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*: in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105, aldaar 100-103.

⁷⁶ Kees Schulten, *'Staat, leger en vloot in de Tachtigjarige Oorlog'* in: in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 13-44, aldaar 37.

⁷⁷ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*, 82-83.

	aantal belegeringen. Toch kon de cavalerie nog van pas zijn bij het ontregelen van de infanterie. ⁷⁸ De infanterie vocht in dunne lijnen en maakte gebruik van het saldo vuur. De bajonet raakte uit de mode omdat er minder sprake was van man-tot-mangevechten.
Zee	De uitgaven aan het leger waren altijd groter dan die aan de zeemacht. Toch wordt ook de zeemacht een fundamenteel element van de Nederlanden. Op zee telt ervaring meer dan tactiek. Van Nimwegen haalt hier Tromp en De Ruyter aan, die de beter bewapende Engelsen de baas waren. ⁷⁹ Een verandering in tactiek die wel aanwezig was, is het gegeven dat schepen steeds minder vaak geënterd werden maar tot zinken werden gebracht. ⁸⁰
Administratief/Logistiek	Er komt een duidelijk betaalsysteem voor het leger, waarin de rol van de commandant, solliciteurs- militair en de Raad van State cruciaal werden. Voorheen moest de commandant vervanging en betaling van zijn soldaten regelen. De staat nam deze rol echter op zich. ⁸¹ Legers konden complete gebieden kaalvreten, het voeden van paarden werd een van de grootste logistieke uitdagingen. Het magazijnstelsel trachtte legers zo goed mogelijk gevoed, gekleed en bewapend te houden. ⁸²

⁷⁸ Ibidem, 89-90.

⁷⁹ Ibidem, 114.

⁸⁰ Adri van Vliet, *'De Staatse Vloot in de Tachtigjarige Oorlog'*: in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 44-65, aldaar 56.

⁸¹ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*: in in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105, aldaar 83-84.

⁸² Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*, 99-100.

7. Case Study

Na de *status quaestionis*, waarin er een overzicht is gegeven van het militaire-revolutiedebat, volgt er een *case study* met als het doel de Nederlanden te positioneren in dit debat. De historici uit het militaire-revolutiedebat zullen hier minder aan bod komen en er zal meer worden gekeken naar literatuur met betrekking tot de Nederlanden. Aangezien er weinig consensus is tussen de reeds genoemde historici over de periode waarin de meeste militaire ontwikkelingen plaatsvonden, is ervoor gekozen om de Nederlanden over een langere periode te onderzoeken. Dit zal de periode zijn van 1384 tot 1713, oftewel van het ontstaan van de Bourgondische Nederlanden tot het einde van de Spaanse successieoorlogen. De positionering van de Nederlanden zal in de *case study* getoetst worden aan de hand van enkele facetten die al in de *status quaestionis* zijn behandeld, maar nu uitsluitend voor de Nederlanden. Het is echter niet mogelijk om alle facetten te behandelen, want in dat geval zal er een boekwerk geschreven moeten worden. Daarom is ervoor gekozen om drie facetten te behandelen: vestingbouw, artillerie en strategie.

De reden dat er voor de veranderende vestingbouw is gekozen, is het gegeven dat vestingen steeds groter, geavanceerder, duurder en belangrijker worden in de Late Middeleeuwen en Vroegmoderne Tijd. Parker heeft zijn these zelfs gebaseerd op vestingbouw. Een ander belangrijk element dat van toepassing is op vestingen, is de relatie

die steden onderhouden met het centrale gezag als het gaat om de verdediging van hun (vesting)stad. Tevens hebben de Nederlanden een unieke relatie met het water en zijn vele vestingen en forten geplaatst waarin 'water' als een unieke verdediging dient.

Het tweede element, artillerie, behoeft net als vestingbouw eigenlijk geen uitleg. Als er een punt is waarop de historici het eens zijn rondom de militaire ontwikkelingen, dan is het wel dat de artillerie een complete vernieuwing van oorlogsvoering inluidde. Niet alleen de schade die het aan kon richten, maakte de artillerie uniek maar ook de torenhoge kosten die het met zich meebracht.

Het derde aspect is strategie. Dit facet is gekozen omdat in de Nederlanden enkele unieke beslissingen zijn gemaakt rondom de oorlogsvoering. Deze organisatorische, administratieve en logistieke besluiten hebben er onder andere aan bijgedragen dat men in de Nederlanden veelal een voorloper was op oorlogsgebied. Nadat bovenstaande facetten aan de hand van de Nederlanden zijn getoetst, zal er in de conclusie een positionering van de Nederlanden in het militaire-revolutiedebat plaatsvinden.

8. Vestingbouw

Belang vestingen

Een vesting of fortificatie wordt veelal opgedeeld in drie delen: forten, kastelen en vestingsteden, waarbij een fort in tegenstelling tot kastelen en vestingsteden enkel en alleen militairen verblijven. Volgens het werk '1000 jaar kastelen in Nederland' van Janssen, Kylstra-Wielinga en Olda Meierink, is er sprake van een kasteel als het bouwwerk zowel verdedigbaar als bewoonbaar is.⁸³ De eerste vorm van verdedigingswerken in de middeleeuwen waren voornamelijk de ringwalburgen in Zeeland. Deze ontstonden als antwoord op de plundertochten van de Vikingen. Naarmate de middeleeuwen vorderden kwamen er echter geavanceerdere verdedigingswerken zoals 'de motte' en de eerste kastelen met ronde torens en vierkante kastelen.⁸⁴ Dit waren nagenoeg altijd versterkte residenties voor de lokale machthebbers. In de veertiende en vijftiende eeuw verloren deze bouwwerken door de vernieuwde artillerie hun

⁸³ Hans L. Janssen, 'Tussen woning en versterking, het kasteel in de middeleeuwen' in: Janssen, H. L., J. M. M., Kylstra-Wielinga, en B. Olde Meierink, (red.), *1000 jaar kastelen in Nederland: functie en vorm door de eeuwen heen*, (Utrecht 1996) 15-112, aldaar 14.

⁸⁴ Janssen, 'Tussen woning en versterking, het kasteel in de middeleeuwen', 32.

nut. Het nieuwe geschut was moeiteloos in staat de muren kapot te schieten, maar was bovenal erg mobiel. Hierdoor waren er geen grote legers meer nodig voor een belegering. Dit bewees hertog Karel van Gelre omstreeks 1500 door in zijn oorlog tegen de Bourgondische Habsburgers met guerrilla-eenheden snel geschut te vervoeren en zo vestingen in te nemen.⁸⁵

Deze ontwikkelingen leidden de overgang van de verdedigbare residentiële kastelen naar artillerieforten in. Het doel hiervan was de vijand verder weg te houden van het fort. Dit deed men door het aanleggen van aarden bolwerken, waarin geschut kon worden geplaatst.⁸⁶ In een aantal gevallen ontstonden uit deze veelal tijdelijke maatregelen echte artillerieforten. Naarmate de vestingen steeds duurder en beter te verdedigen waren, nam logischerwijs ook het belang van de vestingen steeds meer toe. In de vroegmoderne oorlogsvoering werden vestingen steeds vaker het belangrijkste operatiedoel in iedere oorlog.⁸⁷ Wanneer men een vesting in bezit nam, had men namelijk een uitvalbasis en kon men zo veel invloed uitoefenen over een groot gebied.

Kenmerkend aan vroegmoderne oorlogsvoering is het gegeven dat snelle offensieven uit de tijd waren en belegeringen het pleit beslechtten. Vroegmoderne legeraanvoerders, die te vaak het slagveld opzochten, werden door tijdgenoten veelal als roekeloos bestempeld.⁸⁸ De Nederlanden stonden bekend om het hebben van zogeheten barrièresteden. Deze steden in het zuiden en oosten van de Nederlanden, waren gefortificeerd volgens het zogeheten bastionstelsel. Deze werden gekenmerkt door lage aarden wallen met bolwerken die geschut in stelling konden brengen. Deze relatief lage wallen werden gecompenseerd met een gracht. Achter deze eerste verdedigingslinie liep de bedekte weg vanwaar de infanterie de verdediging kon leiden.⁸⁹ De verovering van de bedekte weg betekende over het algemeen de verovering van de vestiging. Het gebastioneerde stelsel maakte verdediging in de diepte mogelijk. Hierdoor werden belegeringen een kostbare en tijdrovende bezigheid.

De stad en het centrale gezag

⁸⁵ Ibidem, 109-111.

⁸⁶ Ibidem, 108.

⁸⁷ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*: in in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105, aldaar 100.

⁸⁸ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*, 100.

⁸⁹ Ibidem, 100-103.

Zoals al meerdere malen is aangegeven, namen de kosten om militaire operaties uit te kunnen voeren zienderogen toe. Hierdoor konden financieel administratieve hervormingen niet uitblijven. Dit proces vroeg echter meer dan de meeste stadstaten en individuele steden aankonden. Hierdoor kon men niet meer competitief blijven met het centrale gezag, als het gaat om het verwerven van militaire fondsen.⁹⁰ Hierdoor belandden de steden in een vicieuze cirkel van alsmaar groter wordende ongelijkheid met de staat. Deze situatie deed zich in heel Europa voor, maar was vooral goed zichtbaar in sterk verstedelijkte gebieden zoals de Nederlanden.⁹¹

Nagenoeg iedere stad in de Nederlanden stond voor het politiek-militaire dilemma om of te vertrouwen op haar eigen burgermilitie en zo een mate van onafhankelijkheid te waarborgen of men deed beroep op de professionele militaire macht en verloor zo haar privileges en vrijheden aan het centrale gezag. De steden in de Nederlanden wisten een middenweg te kiezen, waarin de steden hun burgers nog wel verantwoordelijk achtten voor de verdediging, maar men niet de confrontatie aanging buiten de stad en zeker niet tegen beroepsmilitairen.⁹² Door te kiezen voor deze middenweg hielden de steden nog enkele privileges in stand.

Deze keuze voor de gulden middenweg kwam echter niet zomaar tot stand. De steden in de Nederlanden maakten deze keuze vrijwel meteen nadat een opstand tegen het centrale gezag genadeloos werd neergeslagen door Maximiliaan van Oostenrijk. De steden in Brabant waren kansloos tegen de troepen van Maximiliaan en Albert van Saksen, die beter getraind en bewapend waren dan de 'stadse' troepen.⁹³ Ook het sociaaleconomische aspect mag hier niet bij onderschat worden. De steden konden net zoveel man in het veld brengen als de vorst, maar waren niet gemaakt voor een langdurig conflict tegen een beroepsleger.

Ook in de daaropvolgende eeuwen waren het de machtsverhoudingen tussen de steden en het centrale gezag die het politieke speelveld beheersten. De staat had ten tijde van oorlog als een van de belangrijkste doelen het particularisme tegen te gaan. De steden en gewesten wilden namelijk altijd invloed blijven oefenen op de oorlogsvoering, aangezien zij betaalden. Zo eiste Vlaanderen bijvoorbeeld van hun vorst dat de Waalse muiters tijdens

⁹⁰ Bart Willems, 'Militaire organisatie en staatsvorming aan de vooravond van de nieuwe tijd'. 'Een analyse van het conflict tussen Brabant en Maximiliaan van Oostenrijk (1488-1489)', *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis*, 1 (1998), 261-286, aldaar 262.

⁹¹ Willems, 'Militaire organisatie en staatsvorming aan de vooravond van de nieuwe tijd', 262.

⁹² Willems, 'Militaire organisatie en staatsvorming aan de vooravond van de nieuwe tijd', 262.

⁹³ Ibidem, 266.

de Opstand aangevallen dienden te worden.⁹⁴ Een ander groot probleem was dat steden elkaar niet hielpen. Willem van Oranje was een van de eerste legercommandanten die koos voor tactische troepenwisselingen tussen steden en gewesten. Zo werd Sir John Norris in een jaar tijd van een beleg in Hardenberg naar Friesland gestuurd om met zijn troepen de hoog opgelopen gemoederen te sussen alvorens hij naar de frontlinie in Brabant gestuurd werd.⁹⁵

De Nederlanden en het water

Een facet van verdedigen, wat buiten de Nederlanden maar weinig voorkwam, was het gebruik maken van inundaties. Oftewel het bewust onder water zetten van gebieden met als doel een stuk land of vesting te verdedigen. Deze tactiek werd bij de belegeringen van Alkmaar en Leiden (1573 en 1574) voor het eerst op grote schaal toegepast. Toch was men in de Nederlanden met het ontstaan van de Hollandse Waterlinie ruim honderd jaar later pas in staat om altijd het water te kunnen gebruiken als verdediging.⁹⁶

Niet alleen de Hollandse Waterlinie maar ook de grote rivieren waren een gunstige verdedigingsbron voor de Republiek. Ze worden ook wel het 'reduit' van de Republiek genoemd.⁹⁷ Met een reduit wordt een verdedigingswerk binnen een vestiging bedoeld, vanwaar uit de verdediging tot het bittere einde kon worden voortgezet.⁹⁸ Nabij de grote rivieren bevonden zich zogeheten frontiersteden zoals bijvoorbeeld Breda, 's-Hertogenbosch en Nijmegen. De steden in combinatie met de rivieren vormden zo een stugge verdedigingslinie, waardoor een makkelijke doortocht voor vijandelijke troepen een utopie werd. Een goed voorbeeld hiervan zijn de drie forten tussen Bergen op Zoom en Steenberghe, die als doel hadden Tholen te beschermen. De forten bleken uiterst effectief. Ze werden gebouwd op een hoger gelegen terrein, dat omringd werd door moerassen.⁹⁹

Conclusie

⁹⁴ Erik Swart, *Krijgsvolk: militaire professionalisering en het ontstaan van het Staatse Leger, 1568-1590* (Amsterdam 2006), 162.

⁹⁵ Swart, *Krijgsvolk*, 162.

⁹⁶ Joep van Hoof, 'Met een vijand als bondgenoot. De rol van het water bij de verdediging van het Nederlandse grondgebied tegen een aanval over land', *BMGN-Low Countries Historical Review*, 103 (1988) 4, 622-651, aldaar 623.

⁹⁷ Van Hoof, 'Met een vijand als bondgenoot', 629.

⁹⁸ Ibidem, 623.

⁹⁹ Ibidem, 629.

Het ontstaan van nieuwe verdedigingswerken, waarin veel werd gevraagd op technisch maar ook wiskundig gebied, is een van de aspecten waarin Geoffrey Parker een militaire revolutie ziet. De Nederlandse verdedigingswerken en hun nauwe relatie met het water zijn uniek, maar zouden zeker niet in deze theorie misstaan. Tevens blijkt dat men in de Nederlanden een gulden middenweg wist te vinden tussen de macht van de steden en de macht van het centrale gezag, waardoor het particularisme werd tegengaan. Het is een opvallende ontwikkeling dat historici zoals Geoffrey Parker een groot deel van hun these baseren op vestingbouw maar dan een sterk verstedelijkt gebied zoals de Zuidelijke Nederlanden nauwelijks enige aandacht schenken.

9. Artillerie

Bourgondische Nederlanden

Voor de introductie van buskruitwapens waren er twee soorten krijgslieden in het middeleeuws oorlogsvoeren: de cavalerie en de infanterie. De opkomst van de artillerie in Europa in de veertiende leidde tot een veelbetekenende verandering op het gebied van militaire strategieën en oorlogsvoering. Ten tijde van de Honderdjarige Oorlog werd dit voor het eerst zichtbaar in de slag bij Crécy (1346). De impact van de artillerie werd in de vijftiende eeuw nog groter. Voorlopers op dit gebied waren de Bourgondische hertogen, beargumenteren Robert Douglas Smith en Kelley DeVries in hun werk *The artillery of the Dukes of Burgundy*. Volgens hen is de reden dat wij zoveel over artillerie weten in de veertiende en vijftiende eeuw grotendeels te danken aan de Bourgondische hertogen.¹⁰⁰

De hertogen Filips de Stoute, Jan zonder Vrees, Filips de Goede en Karel de Stoute waren allen pionier, wanneer het aankwam op het gebied van krijgskunde. De Bourgondiërs maakten als een van de eersten grootschalig gebruik van artillerie, maar dat maakte hen niet uniek. De hertogen waren echter wel de eersten, die van de artillerie een vast onderdeel van het leger maakten en de adel wisten te verbinden aan de artillerie. Dit is een opvallende

¹⁰⁰ Robert Douglas Smith, Kelly DeVries, *The artillery of the Dukes of Burgundy, 1363-1477* (New York 2005) 16.

ontwikkeling, aangezien de aristocratie zich het liefst aan de cavalerie verbond.¹⁰¹ Tevens waren de hertogen de eersten die artillerie in eenheden positioneerden, batterijen genaamd.¹⁰²

De reden dat Bourgondische hertogen een goed startpunt zijn voor het facet artillerie in deze *case study*, is het gegeven dat men in de Bourgondische Nederlanden niet alleen nauw betrokken was rondom de ontwikkelingen van de artillerie, maar ook omdat er in de Bourgondische Nederlanden een grootschalig bureaucratisch apparaat werd opgezet rondom de artillerie, waardoor men een nauwkeurig beeld heeft gekregen van het militaire beleid van de hertogen.¹⁰³ Wanneer de term militaire revolutie valt, is artillerie een van de eerste elementen die ter sprake komt. Het is interessant om te onderzoeken of men in de Nederlanden, ook na de val van de Bourgondische vorsten ten tijde van de Habsburgers en de Republiek, nog steeds een pionier was op het gebied van artillerie.

De Opstand

In de Habsburgse periode, die na de Bourgondische periode kwam, stagneerde in de Nederlanden de ontwikkeling rondom de artillerie. Dit betekende echter niet dat er minder gevochten werd. Ook in de eerste helft van de vijftiende eeuw waren er vele conflicten, neem bijvoorbeeld de Gelderse oorlogen. Wat dit conflict kenmerkte, was het feit dat er nagenoeg geen veldslagen plaatsvonden, maar dat confrontaties zich veelal beperkten tot schermutselingen, plunderingen en hinderlagen. In de tweede helft van de zestiende eeuw namen de ontwikkelingen van de artillerie echter in gestaag tempo toe. Deze ontwikkelingen gaan gepaard met de Tachtigjarige Oorlog en het ontstaan van de Republiek. Volgens Olaf van Nimwegen zijn met name de laatste decennia van de 16^e eeuw de meest succesvolle periode van de Opstand. Dit met de slag bij Nieuwpoort (1600) als absolute hoogtepunt.¹⁰⁴

De redenen voor de successen van de Republiek in deze periode zijn in twee categorieën in te delen, namelijk op tactisch en organisatorisch gebied. Michael Roberts baseerde zijn these op de vindingrijkheid en krijgskunde van onder andere Maurits van Oranje Nassau. Wat echter minstens zoveel aandacht verdient, zijn de militaire hervormingen en het ontstaan van het wapenbedrijf in deze periode, stelt Michiel de Jong,

¹⁰¹ Douglas Smith, DeVries, *The artillery of the Dukes of Burgundy*, 16-23.

¹⁰² Ibidem, 16-23.

¹⁰³ Ibidem, 16-23.

¹⁰⁴ Olaf van Nimwegen, 'Het Staatse leger en de militaire revolutie van de vroegmoderne tijd', *BMGN-Low Countries Historical Review*, 118 (2005) 4, 494-518, aldaar 494.

in zijn artikel over de militaire over de militaire hervormingen in het Staatse leger.¹⁰⁵ De Jong stelt dat de grootschaligheid van de conflicten, plus de technologische ontwikkelingen, een grondige administratieve hervorming vereiste die enkel en alleen kon gefaciliteerd worden door de Staat. Deze actieve overheidsbemoeyenis is een van de ontwikkelingen die nagenoeg altijd geassocieerd worden met een militaire revolutie.

De aspecten die centraal staan in de legerhervormingen onder Maurits, zijn volgens De Jong het toenemen van vuurwapens, het standaardiseren van wapens, de toename van de legergrootte, het belang van belegeringen en de regelmatige betalingen aan troepen.¹⁰⁶ De hervormingen die Maurits doorvoerden, waren echter vooral van toepassing op de infanterie, die veruit de grootste tak van het leger vormde. Zo werd het vuurwapen een verplicht onderdeel van de standaarduitrusting in 1599.¹⁰⁷ De artillerie maakte zeker ontwikkelingen door op technologisch gebied, maar was slechts zelden doorslaggevend bij veldslagen. De lichte kalibers gingen nog vaak mee op veldtocht, maar het zwaardere geschut werden enkel en alleen bij verdedigingen of langdurige belegeringen gebruikt.

Wanneer men kijkt naar de Republiek ten tijde van de Opstand was er overduidelijk sprake van een echt oorlogsmilieu. Doordat de Republiek in een constante staat van oorlog verkeerde, werd er veel gevergd van het centrale gezag en men had dan ook ontzettend veel baat bij exceptionele leiders zoals Maurits en Willem Lodewijk. De tactische en organisatorische hervormingen die in deze periode plaatsvonden, waren met name van toepassing op de infanterie, De artillerie, hoewel steeds meer in belang toenemend, was nog geen doorslaggevende factor op het slagveld.

Na de Tachtigjarige Oorlog

In de tweede helft van de zeventiende eeuw werd de artillerie steeds belangrijker, bij zowel veldslagen als belegeringen. Zoals al eerder vermeld, werd het dan ook voor het Staatse leger wenselijk om de artillerie op te nemen binnen haar organisatie. Dit gebeurde in 1677, ruwweg in dezelfde periode dat buurlanden van de artillerie een vast legeronderdeel maakten.¹⁰⁸ De artillerie was echter een onderdeel van specialisten en was traditioneel het

¹⁰⁵ Michiel de Jong, 'Militaire hervormingen in het Staatse leger en de opbouw van het wapenbedrijf, 1585-1621', *BMGN-Low Countries Historical Review*, 118 (2005) 4, 467-493, aldaar 467-468.

¹⁰⁶ De Jong, 'Militaire hervormingen in het Staatse leger en de opbouw van het wapenbedrijf', 467.

¹⁰⁷ De Jong, 'Militaire hervormingen in het Staatse leger en de opbouw van het wapenbedrijf', 470.

¹⁰⁸ Van Nimwegen, 'De republiek als grote mogendheid onder druk': in in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105, aldaar 92.

domein van gespecialiseerde burgervaklieden. Het duurde dan ook lang voordat de artillerie geaccepteerd werd door de infanterie en cavalerie. De moeilijke relatie kwam voort uit het feit, dat binnen de infanterie en cavalerie de rangen gelijk aan elkaar waren gesteld. Artilleristen accepteerden deze hiërarchie met moeite vanwege de vele expertise die nodig was om met geschut werken.¹⁰⁹

Tijdens de Spaanse successieoorlogen werd duidelijk dat de Republiek een voorloper was op het gebied van artillerie. Waar het Staatse leger tijdens belegeringen en de grote veldslagen in de Nederlanden gebruik maakten van 3-,6-,12-, en zelfs enkele 24 ponders, plus houwitsers, beschikten de Engelsen enkel en alleen over veldgeschut (3- en 6 ponders).¹¹⁰ Het is natuurlijk zo, dat de Engelsen niet op eigen grondgebied vochten, maar ondanks dit beschikten zij simpelweg niet over de mogelijkheden en expertise die het Staatse leger wel had, wanneer het gaat over artillerie. De grootschaligheid van de oorlogen vergde veel van de financiële en logistieke mogelijkheden van de Staat.

Tijdens de Opstand werd het belang van de artillerie nog niet zozeer benadrukt, maar in de eeuwen die volgden veranderde dit aanzienlijk. Het aanvoeren van artillerie ging via de zogeheten artillerietrein. Men maakte hierbij onderscheid tussen een veldtrein en een belegeringstrein.¹¹¹ De veldtrein werd logischerwijs gebruikt bij veldslagen, al kwamen deze in verhouding tot belegeringen slechts zeer weinig voor. Toch waren ook voor het relatief kleine geschut al zeker tussen de vijftien en twintig paarden nodig om het te vervoeren.¹¹² Dit was voor de belegeringstrein met het extreem zware geschut logischerwijs niet mogelijk. Belegeringsmateriaal moest dan ook zoveel mogelijk per schip worden aangevoerd. De Nederlanden waren hiervoor dan ook een ideaal gebied. Toch maakten problemen, zoals slecht weer en slechte wegen het in de wintermaanden onmogelijk om artillerie te vervoeren. Deze problemen bleven tot zelfs in het tijdperk van Napoleon onoverkoombaar en is onder andere een van de redenen dat Jeremy Black niet wil spreken van een militaire revolutie.

Conclusie

¹⁰⁹ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*, 92.

¹¹⁰ Olaf van Nimwegen, *De subsistentie van het leger: logistiek en strategie van het Geallieerde en met name het Staatse leger tijdens de Spaanse Successieoorlog in de Nederlanden en het Heilige Roomse Rijk (1701-1712)* (Amsterdam 1995) 66.

¹¹¹ Van Nimwegen, *De subsistentie van het leger*, 66-68.

¹¹² Ibidem, 68.

Wanneer men kijkt naar de Nederlanden en de ontwikkelingen rondom artillerie valt te zien dat zowel in het Bourgondische als Habsburgse tijdperk en in de Republiek, de leiders altijd erg bij de tijd en ondernemend is geweest, wanneer het aankwam op het geschut. De Bourgondische hertogen waren actief betrokken bij de ontwikkelingen rondom de artillerie en investeerden hier flink in. Ook gedurende de Opstand was men in de Nederlanden altijd erg ondernemend op dit vlak en hieruit ontstond er een compleet wapenbedrijf en een organisatorisch apparaat. Dit alles viel terug te zien tijdens de Spaanse successieoorlogen, waar de Republiek zeker geen modderfiguur sloeg en als best bewapende en georganiseerde staat op het strijdtoneel verscheen. Het is dan ook opvallend dat de vele historici die hebben geschreven over de militaire revolutie deze periodes en deze gebieden ernstig onderbelichten. Dit terwijl in de Nederlanden de centrale overheid nagenoeg altijd in een constante staat van oorlog verkeerde en vele ontwikkelingen op het gebied van artillerie voor het eerst in dit gebied werden tentoongespreid. Een kleine kanttekening die hierbij wel geplaatst mag worden, is het gegeven dat de artillerie minder vaak doorslaggevend was dan veelal wordt verondersteld. In verhouding waren er zeven keer zoveel belegeringen als veldslagen in oorlogstijd. Op het slagveld was de infanterie en niet de artillerie cruciaal. Bij belegeringen kon de artillerie wel een verschil maken, al werd dit door ontwikkelingen met betrekking tot de vestingbouw veelal weer snel tenietgedaan.

10. Strategie

Roberts

Toen Michael Roberts in de jaren vijftig van de vorige zijn thesis en hierbij het concept de militaire revolutie introduceerde, nam hij Maurits en Gustav Adolf als voorbeelden. Hij stelde, dat om de complexe en geavanceerde gevechtstactieken toe te kunnen passen, een hoge graad van geoefendheid nodig was. Soldaten moesten goed gedrild en bewapend worden, een fenomeen dat tijd en geld kostte. Door de toenemende grootschaligheid van de oorlogen was alleen de centrale overheid in staat om deze ontwikkeling te financieren.

The transformation in the scale of war led inevitably to an increase in the authority of the state.... This development, and the new style of warfare itself, called for new administrative methods and standards; and the new administration was from the beginning centralized and royal. ¹¹³

De door Roberts omschreven bovenstaande ontwikkelingen zijn wat hij definieert als de militaire revolutie. Het is dan ook opvallend dat Roberts veel aandacht besteedt aan het tactische vernuft van Maurits van Oranje, maar hierna weinig aandacht besteedt aan de organisatorische, logistieke en financiële ontwikkelingen in de Nederlanden. Olaf van Nimwegen stelt dat dit komt door het gegeven dat in de tijd van Maurits er weinig veranderde op organisatorisch vlak.¹¹⁴ De grootschalige veranderingen die plaatsvonden op institutioneel gebied vonden namelijk pas plaats na 1660. Dit is opvallend, aangezien dit de

¹¹³ Roberts, *The military revolution*, 20.

¹¹⁴ Van Nimwegen, 'Het Staatse leger en de militaire revolutie van de vroegmoderne tijd', 496.

periode is waar Roberts de militaire revolutie laat eindigen. Wanneer het op de Nederlanden aankomt, is er veel onderzoek gedaan naar de tactische vernieuwingen onder Maurits, maar de ontwikkelingen in gang gebracht door centrale overheid na 1660 zijn ernstig onderbelicht gebleven. Om de Nederlanden zo goed mogelijk te positioneren in het militaire revolutie debat zal dit echter wel nodig zijn.

Organisatorische revolutie

Rond 1660 waren de strijdkrachten van de grote Europese mogendheden alle beroepslegers. Dit was in de Republiek niet anders. Sinds 1651 waren de strijdkrachten gebonden aan de provincies.¹¹⁵ Dit leverde echter veel onduidelijkheid op, aangezien de interactie tussen de gewesten en de Raad van State vrij slecht was. Tevens was het lastig om de troepen snel in te zetten, aangezien hier toestemming van de magistraat voor nodig was. In de periode tussen 1660 en 1690 wist de Republiek echter als beste van alle grote mogendheden om te gaan met de problemen wat betreft het voeden, kleden en vooral betalen van hun troepen.

Een probleem waar iedere staat tegenaan liep, is het gegeven dat de troepensterkte op papier vaak vele malen groter was dan de troepensterkte in de praktijk. Redenen hiervoor waren ziekte en sterfte, maar ook desertie en fraude. De Republiek bijvoorbeeld rekende alle troepen die onder contract dan wel subsidiecontract stonden tot haar troepen. Hier vielen ook veelal Duitse, Schotse en Zwitserse huurlingen onder.¹¹⁶ Vooral de huurlingen dienden op tijd betaald te worden, anders nam het risico toe ze kwijt te raken. De Republiek wist veel van deze problemen het hoofd te bieden door middel van de solliciteurs-militair. Deze particulier financier was bevoegd om soldij en andere financiële middelen voor te schieten aan de legerkapiteins. Hiervoor ontving hij een maandelijkse vergoeding. Hij mocht echter een vastgestelde rente berekenen over het uitgeleende bedrag.¹¹⁷ Hiermee rekende de Republiek af met problemen zoals fraude en desertie. Tot de opkomst van de solliciteurs-militair droegen legerkapiteins verantwoordelijkheid voor de financiering hun eigen troepen. De staat droeg financieel bij, maar als men niet over een budget beschikte, dienden de kapiteins hun troepen uit eigen

¹¹⁵ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*: in in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105, aldaar 66.

¹¹⁶ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*: in in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105, aldaar 83—84.

¹¹⁷ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*, 84.

zak te betalen.¹¹⁸ Dit leidde ertoe dat wanneer er wel een budget beschikbaar was, kapiteins en ritmeesters veelal fraudeerden door soldij aan te vragen voor soldaten die door sterfte, ziekte of desertie niet langer in dienst waren. Het gewest Holland wist een einde aan deze misstanden te maken door in 1673 voor het eerst het verlies van gesneuvelde soldaten financieel te compenseren.¹¹⁹ De solliciteur-militair bleek een uitstekend middel te zijn tegen desertie en fraude. Wanneer de centrale overheid niet in staat was om haar troepen soldij te betalen, konden zij namelijk terugvallen op een dubbele buffer. Namelijk zowel die van de solliciteur-militair, als die van de officieren. Hier had de Republiek een groot voordeel ten opzichte van bijvoorbeeld de Franse en Spaanse troepen. Wanneer bij hen de soldij uitbleef moesten officieren de kosten van expedities namelijk zelf voorschieten.¹²⁰ Wanneer men kijkt naar de militaire revolutie facetten die veelvoudig voorbij zijn gekomen in dit onderzoek, valt het op dat ook de organisatorische aspecten een gigantisch deel uitmaken van het concept. Het is dan ook opvallend dat bijvoorbeeld Michael Roberts veel aandacht besteedt aan de kleine en specifieke tactische ontwikkelingen, en de veel grootschaligere reorganisatie van het leger wel benoemt maar hier niet de aandacht aan geeft die het verdient.

Magazijnstelsel

Waar de Republiek door de solliciteur-militair een voordeel had ten opzichte van haar concurrenten, liep men achter op bijvoorbeeld Frankrijk, wanneer het aankwam op het bevoorraden van haar troepen. Frankrijk was namelijk het eerste land dat zich systematisch liet bevoorraden vanuit magazijnen. Dit zogeheten magazijnstelsel werd gecreëerd door de markies van Louvois, die tevens minister van oorlog was in de periode 1668-1691.¹²¹ Het is een opvallend gegeven dat juist in Frankrijk en niet in de Nederlanden deze ontwikkeling voor het eerst in gang werd gezet. Terwijl juist de Nederlanden, waar zich vele vestingen bevonden, een gebied was waar een magazijnstelsel van groot nut kon zijn.

Doordat de grootschaligheid van oorlogen almaar toenam, hadden legers meer voedsel nodig dan complete steden. Zelfs in dichtbevolkte gebieden zoals de Zuidelijke Nederlanden met grote steden zoals Antwerpen,

¹¹⁸ Van Nimwegen, 'Het Staatse leger en de militaire revolutie van de vroegmoderne tijd', 500.

¹¹⁹ Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*, 84-85.

¹²⁰ Van Nimwegen, 'Het Staatse leger en de militaire revolutie van de vroegmoderne tijd', 507.

¹²¹ Van Nimwegen, *De subsistentie van het leger*, 12.

Brussel en Luik kon de lokale bevolking niet zowel het leger als zichzelf van voldoende voedsel voorzien.¹²² Hierdoor werden legers gedwongen om 'van het land te leven'. Een nagenoeg altijd door oorlog geteisterd gebied als de Zuidelijke Nederlanden zou in dit geval binnen een mum van tijd zijn kaalgevreten. Het magazijnstelsel bood dan ook antwoord op deze problemen. Dit viel terug te zien tijdens de Hollandse Oorlog (1672—1679). Een Frans leger van ruim 80.000 man wist onder andere dankzij het magazijnstelsel tot Utrecht door te stoten. De Republiek had het aan de Hollandse waterlinie te danken dat ook Amsterdam niet viel in deze periode.¹²³ Het magazijnstelsel toonde aan dat de Fransen de nieuwe dominante macht in Europa werden. Dit voordeel werd echter snel tenietgedaan nadat ook andere mogendheden waaronder de Republiek dit systeem imiteerde tijdens de Negenjarige oorlog en de Spaanse successieoorlogen.

Conclusie

In dit hoofdstuk is er aandacht besteed aan de organisatorische hervormingen die hebben plaatsgevonden in de Nederlanden en hoe deze invloed hadden op de oorlogsstrategie van de Republiek. Met de introductie van de sollicitateur-militair was de Republiek een van de eerste landen die haar troepen met regelmaat op tijd wist te betalen. Op het gebied van het bevoorraden liep men echter achter op Frankrijk, dat enkele decennia eerder al het magazijnstelsel introduceerde. Wel valt te zien dat in de Nederlanden door het altijd aanwezige oorlogsmilieu, men altijd bij de tijd en ondernemend was op het gebied van oorlogsvoering. Onder andere door dit strategisch denken verdienen de Nederlanden meer aandacht in het militaire revolutiedebat dan zij tot nog toe hebben gekregen.

¹²² Van Nimwegen, *'De republiek als grote mogendheid onder druk'*: in in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105, aldaar 96-99.

¹²³ Van Nimwegen, *De subsistentie van het leger*, 14-15.

11. Conclusie

Het concept van de militaire revolutie kent vele voor- en tegenstanders. Ieder van hen wijst op bepaalde tijdspannes en regio's waaruit zou moeten blijken of er wel of niet een militaire revolutie zou hebben plaatsgevonden. Dit onderzoek heeft getracht de Nederlanden te positioneren in dit debat, met als motivatie dat de Nederlanden, met uitzondering van de Opstand, ernstig zijn onderbelicht. Aan de hand van de drie facetten 'artillerie, vestingbouw en strategie' heeft deze positionering plaatsgevonden. Hieruit is gebleken dat ieder facet dat een eventuele militaire revolutie definieert, voorkomt in de Nederlanden ook in tijdsperiodes buiten de Opstand om. Het is dan ook schrijnend dat deze periodes niet of nauwelijks naar voren komen in het militaire revolutiedebat.

Op het gebied van artillerie zijn er in de Nederlanden al in de late middeleeuwen vele ontwikkelingen geweest en men zou zelfs kunnen stellen dat de vier behandelde hertogen in de Bourgondische Nederlanden echte pioniers waren op het gebied van de artillerie. Het is dan ook opvallend dat middeleeuwenexperts, zoals Michael Prestwich en Andrew Ayton te weinig aandacht geven aan deze periode, terwijl zij juist degene zijn die wijzen op de ontwikkeling van de artillerie in deze tijdspanne en dit plaatsen in het militaire revolutiedebat.

Wat voor de artillerie geldt, is ook van toepassing op de vestingbouw. Dit onderzoek

heeft aangetoond dat de Nederlanden, en met name het zuidelijke deel, een sterk verstedelijkt gebied was waar vestingen van groot belang waren. De Zuidelijke Nederlanden waren één van de meest verstedelijkte gebieden van Europa. De vestingen in dit gebied worden echter nauwelijks behandeld in het militaire revolutiedebat. Een opvallend verschijnsel aangezien, juist in een door oorlog geteisterd gebied als de Zuidelijke Nederlanden het belang van vestingen cruciaal was. Legers waren niet in staat om van het land te leven in tijden van oorlog en veroveringen van vestingsteden was dan ook een veel voorkomende bezigheid. Ook worden de Nederlandse grenssteden en de unieke relatie van de Nederlanden met het water, zoals het gebruik maken van inundaties niet genoemd. Deze ontwikkeling zouden echter wel als revolutionair beschouwd kunnen worden, maar zijn niet opgenomen in het huidig historiografisch debat.

Het laatste en meest omvangrijke facet dat is behandeld, is strategie. Hiervoor werd eerst Michael Roberts aangehaald die het belang van de toename in autoriteit aankaartte, maar dit vervolgens in mijn visie ernstig onderbelichtte en vooral de tactische ontwikkelingen aan het eind van de zestiende eeuw benadrukte. Dit onderzoek heeft aangetoond dat het gebruik maken van de in de Nederlanden ingevoerde solliciteurs-militair iets unieks en revolutionairs was, waarmee de Republiek in dit geval een groot voordeel had ten opzichte van haar tegenstanders. Tevens is er gebleken dat ook in de Nederlanden men soms juist het onderspit delfte op bepaalde vlakken. De Hollandse Oorlog en het voor het eerst door de Fransen gebruikgemaakte magazijnstelsel is hier een goed voorbeeld. Deze strategische en organisatorische elementen zouden zeker niet misstaan in het historiografisch debat en het is dan ook opvallend dat bijvoorbeeld Roberts wel het toenemen van de autoriteit van de staat benadrukt, maar deze facetten niet behandelt.

Terugkijkend op dit onderzoek kan er gesteld worden dat de Nederlanden een (re)positionering in het militaire revolutie debat verdienen. Het is echter wel zo dat dit onderzoek niet omvangrijk genoeg is geweest om alle facetten die gebruikt worden in het militaire revolutie debat te behandelen. Tevens is er ook nauwelijks ruimte geweest om facetten op basis van harde cijfers te evalueren. Wellicht is het interessant om in de toekomst een specifiekere casus te nemen dan de Nederlanden en je enkel te richten op een stad over een lange periode. Utrecht, 's-Hertogenbosch en Breda zouden hier uitstekende voorbeelden van zijn. Wat vooralsnog gesteld kan worden is dat de Nederlanden beter

gepositioneerd dienen te worden in het militaire revolutie debat. Dit onderzoek heeft daar zeker een aanzet toe geven.

12. Literatuurlijst

Ayton Andrew en J.L. Price, *The Medieval Military Revolution. State, Society and military change in Medieval and Early Modern Europe* (Londen 1995).

Black, Jeremy, *A military revolution? Military change and European society, 1550-1800* (Londen 1991).

Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels,(red.) , *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003).

- Schulten, Kees, 'Staat, leger en vloot in de Tachtigjarige Oorlog' in: Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels,(red.) *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 13-44.
- van Nimwegen, Olaf, 'De republiek als grote mogendheid onder druk': in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003) 65-105.
- van Vliet, Adri, 'De Staatse Vloot in de Tachtigjarige Oorlog': in Bruijn, Jaap.R. en Cees B. Wels (red.), *Met man en macht: de militaire geschiedenis van Nederland, 1550-2000* (Amsterdam 2003), 44-65.

de Jong, Michiel, Militaire hervormingen in het Staatse leger en de opbouw van het wapenbedrijf, 1585-1621. *BMGN-Low Countries Historical Review*, 118 (2005) 4, 467-493.

Janssen, H. L., J. M. M., Kylstra-Wielinga, en B. Olde Meierink, (red.), *1000 jaar kastelen in Nederland: functie en vorm door de eeuwen heen*, (Utrecht 1996).

- Janssen, Hans L., 'Tussen woning en versterking, het kasteel in de middeleeuwen' in : Janssen, H. L., J. M. M., Kylstra-Wielinga, en B. Olde Meierink, (red.), *1000 jaar kastelen in Nederland: functie en vorm door de eeuwen heen*, (Utrecht 1996), 15-112.

Parker, Geoffrey, *The Military Revolution, 1500–1800: Military Innovation and the Rise of the West* (Cambridge 1996).

Parker, Geoffrey, 'The " Military Revolution," 1560-1660--a Myth?', *The Journal of Modern History*, 48 (1976) 2, 196-214.

Prestwich, Michael, *Armies and warfare in the Middle Ages: the English experience* (New Haven en Londen 1999).

Roberts, Michael, *The military revolution, 1560-1660* (Belfast 1956).

Rogers, Clifford J., 'The Military Revolutions of the Hundred Years' War'. *The Journal of Military History*, 57 (1976) 2, 241-278.

Rogers, Clifford J., (ed.), *The Military Revolution Debate: Readings On The Military Transformation Of Early Modern Europe* (1995).

Rogers, Clifford J., 'The Military Revolutions of the Hundred Years' War 1' in: Rogers, Clifford J., (ed.), *The Military Revolution Debate: Readings On The Military Transformation Of Early Modern Europe* (1995) 54-94.

-

Smith, Robert Douglas en Kelley DeVries, *The artillery of the Dukes of Burgundy, 1363-1477* (Vol. 1). (New York 2005).

Swart, Erik, *Krijgsvolk: militaire professionalisering en het ontstaan van het Staatse Leger, 1568-1590* (2006).

van Hoof, Joep, 'Met een vijand als bondgenoot. De rol van het water bij de verdediging van het Nederlandse grondgebied tegen een aanval over land', *BMGN-Low Countries Historical Review*, 103 (1988) 4, 622-651.

van Nimwegen, Olaf, *De subsistentie van het leger: logistiek en strategie van het Geallieerde en met name het Staatse leger tijdens de Spaanse Successieoorlog in de Nederlanden en het Heilige Roomse Rijk (1701-1712)* (Amsterdam 1995).

van Nimwegen, Olaf, 'Het Staatse leger en de militaire revolutie van de vroegmoderne tijd', *BMGN-Low Countries Historical Review*, 118 (2005) 4, 494-518.

van Nimwegen, Olaf, *Te vuur en te zwaard: militaire ontwikkeling van Europa, 1315-1914*, (Amsterdam 2015)

van Nimwegen, Olaf, *The Dutch army and the military revolutions, 1588-1688* (Amsterdam 2010).

Willems, Bart, 'Militaire organisatie en staatsvorming aan de vooravond van de nieuwe tijd. Een analyse van het conflict tussen Brabant en Maximiliaan van Oostenrijk (1488-1489)', *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis*, 1 (1998) , 261-286.

Afbeeldingen

1. Diego Velázquez, *De overgave van Breda*, (1634).

Geraadpleegd via:

https://nl.wikipedia.org/wiki/De_overgave_van_Breda#/media/File:Velazquez-The_Surrender_of_Breda.jpg.